

Rarița MIHAIL¹

O PERSPECTIVĂ CONSTRUCTIVISTĂ ASUPRA FRUMUSEȚII

A Constructivist Perspective on Beauty

Abstract: Social sciences have tried to gain a better understanding of the subjectivity with regard to taste experience, especially in comparison with neo-kantian aesthetic, which considers the independent taste independently of external conditions. In other words, the sociological stake is to denaturalise the philosophical proof and to unveil the social foundations of judging taste. This study analyses Pierre Bourdieu's perspective, which says that the beauty of the body depends on the social position of an individual (which represents that total volume of capital the individual disposes of: culturally, economically, socially), on the formation of the habitus (in the context of the individual's social positioning, being a way of seeing the world) and of taste (the process through which the individual owns his choices and preferences, seen as being voluntary, but being rooted in material constraints). For the French sociologist, the choices with which we operate, the judgments we make about beautifulness and ugliness, are the by-product of our habitus, of our ways of thinking, of acting and of feeling, that we own through education and familial environment and which guides our choices in a non-conscious way. Although it is subjective, beauty is not only affected by taste or aesthetics, but equally depends on culture, and can be interpreted as a result of a social construct.

Keywords: judgment of taste, social distinction, cultural practices, social hierarchy, socially constructed beauty

Introducere

Preocuparea pentru frumusețe are propria sa istorie, marcată de transformări datorate modului în care oamenii ca ființe sociale și-au construit propriile percepții cu privire la frumusețe. La întrebarea: Ce este frumusețea?, sociologia preferă să răspundă printr-o deconstrucție prealabilă care conduce la analizarea frumuseții în contextul său socio-

---

¹ Associate Professor, "Dunărea de Jos" University of Galați, Romania, rarita.mihail@ugal.ro

istoric, fiind considerat un concept relațional specific persoanelor sociale (nu există frumos în sine, ci numai indivizi care apreciază un anumit obiect sau o anumită persoană ca frumos sau frumoasă). Abordarea sociologică urmărește deci observarea regularității comportamentelor și faptelor sociale referitoare la frumusețe, având ca punct de plecare corpul uman.

Am putea considera în prealabil, fără o analiză cu adevărat profundă, că frumusețea fizică nu este decât o istorie a gustului individual, care variază în funcție de sensibilitatea fiecăruia. Cu toate acestea, este ușor de observat că frumusețea unei persoane este, în general, rezultatul unui consens. Într-adevăr, percepția asupra frumuseții cuiva pare să se conformeze normelor, standardelor, răspândindu-se astfel ideea că poate fi definită într-o manieră aleatorie, din moment ce gustul individual se formează în contexte sociale specifice (proveniența – capitalul social, cultural, economic – statutul, vârsta). De-altfel, individul nu poate fi rupt de contextul social mai larg, societatea în care trăiește. Norbert Elias (2002) susține că individul se confundă cu societatea epocii sale: gesturile, gândurile, cuvintele se înscriu într-un ansamblu specific acelei societăți. „În fiecare clipă, colectivul se construiește prin individual și individualul prin colectiv” (Kaufmann, 1998: 196).

În mod cert, putem transfera această afirmație și asupra frumuseții: cu toate că este subiectivă, nu ține doar de gust sau estetică, ci depinde în egală măsură și de cultură, care, inevitabil, își lasă amprenta și asupra gustului. Ca atare, ne putem întreba: în ce măsură mai putem vorbi de subiectivitate când ne referim la frumusețe? În științele sociale s-a încercat o mai bună înțelegere a subiectivității experienței gustului, spre deosebire de estetica neo-kantiană, care îl consideră independent de condițiile exterioare. Miza sociologică este astfel de a denaturaliza evidența filosofică și de a devoala fundamentele sociale ale judecății gustului.

Veblen (1939/1899) a arătat că gustul reprezintă o preocupare deghizată pentru distincție și recunoaștere socială. Un element important al distincției sociale îl reprezintă consumul ostentativ. Dorința de a se distinge, de a ieși în evidență și emoțiile aferente acestei preocupări sunt motoarele interacțiunii sociale. Sub numele de frumusețe, noi camuflăm un sens al distincției sociale și al consumului cu scop onorific pentru a demonstra înălțimea poziției noastre sociale. În lucrarea *La Distinction* (1979), Bourdieu generalizează ideea lui Veblen potrivit căreia gustul este un semn al identității și statusului social. Pentru Bourdieu, gusturile noastre estetice, culturale sunt determinate în mare măsură de *habitus*-uri, integrate prin impregnare progresivă pe parcursul educației noastre și, mai larg, a vieții noastre. Mediul de origine și poziția socială, printr-un efect de inculcare, induc în mare măsură devenirea socială și, în egală măsură,

alegerile, judecățile, manierele de a fi și comportamentele fiecăruia. Plecând de la această abordare care pare să favorizeze o viziune structurantă a acțiunii sociale, în mod clar deterministă, scopul nostru este de a vedea în ce măsură putem vorbi despre o construcție a conceptului de frumusețe, a cărui logică de construire poate fi relevată prin raportarea la social.

Structuralismul constructivist din perspectiva lui Pierre Bourdieu

Potrivit constructivismul social [1], noi împărtășim cu ceilalți o realitate „obiectivată”: suntem de acord cu toții că o floare este o floare și că lumea există ca atare. Această realitate „obiectivată” este o construcție socială, un artefact. Ea poate fi diferită de realitatea subiectivă („aici” din corpul meu și „acum” din prezentul meu): pământul este rotund (deși noi avem impresia că este plat), suntem compuși din atomi separați printr-un vid (deși avem impresia că corpul nostru este plin) etc. Astfel, această realitate „obiectivată” este evolutivă și poate să nu fie împărășită de toate grupurile umane: adevărul științific, care spune că pământul s-a format în 4,57 miliarde de ani și că omul actual este rezultatul unei evoluții darwiniene contrazice adevărul religios, care pretinde că D-zeu a creat pământul și omul actual în 7 zile. Însăși „realitatea științifică” evoluează odată cu noile descoperiri. Limba este instrumentul acestei obiectivări, categorizând și denumind lucrurile (aceasta este o „floare”, acesta este „frumos”). Paradigmele în artă fac parte din aceste construcții sociale care definesc opera de artă, obiectul său, criteriile de evaluare etc.

Încercând să îmbunătățească abordarea constructivismului social, Pierre Bourdieu a subliniat în repetate rânduri că obiectivarea sociologică nu este evidentă: ea are loc întotdeauna într-un context social, discursiv și istoric dat, care generează exigența unei practici de auto-tematizare reflexivă pe care sociologul n-o poate ignora dacă vrea, cel puțin, să evite capcana conformismului politico-social, a rasismului social, a dualismului abstract sau a obiectivismului naiv al unei sociologii pozitivistice. Pentru sociolog, a gândi socialul înseamnă a se gândi simultan la sine: „O practică științifică care nu reușește să se pună ea însăși sub semnul întrebării nu știe cu adevărat ce face” (Bourdieu, 1992: 208). De ce să susținem cu emfază necesitatea obiectivării sociologice? Care este importanța teoretică și analitică a acesteia?

Sociologia cu adevărat științifică presupune o ruptură epistemologică care este, în același timp, și o ruptură socială (Bourdieu, 1992: 211). Vorbind în mod concret, „îndoiala radicală în sociologie” implică din partea cercetătorului, în numele caracterului științific al disciplinei sale, o distanțare în raport cu orice fel de „preconstrucții”

(Bourdieu, 1992: 210). În consonanță cu modul de gândire durkheimian, este necesară ruptura de orice formă de *prenoțiune* și obiectivarea *sensului comun* social și politic. Din perspectiva lui Bourdieu, sensul comun este pus în practică peste tot. Acesta poate lua atât forme cotidiene sau ordinare, cât și savante sau politico-ideologice. Sensul comun, *doxa*, domină spațiul social: „[...] a construi un obiect științific, înseamnă în primul rând, a rupe orice legătură cu sensul comun, altfel spus cu reprezentările împărtășite de toți, fie că este vorba de simple locuri comune ale existenței obișnuite sau de reprezentări oficiale, adesea instituționalizate” (Bourdieu, 1992: 207).

Dacă „fiecărei poziții [sociale] îi corespund presupuziții, o *doxa*” (Bourdieu, 1979: 267), am putea crede că nu toți indivizii unei societăți vor realiza în egală măsură integrarea uneia sau alteia dintre realitățile obiectivate în conformitate cu predispozițiile și experiențele lor personale. De exemplu, sentimentul unui neofit față de opera lui Michelangelo de pe tavanul Capelei Sixtine nu va fi același cu cel experimentat, înaintea aceleiași lucrări, de către un istoric al artei, care a acumulat în memoria sa orele de studiu, detaliile, referințele și vizitele, și pentru care memoria inconștientă și amintirile conștiente vor activa un excedent de emoții. Aceste diferențe vor crea o structurare a societății și această structurare va fi, așa cum vom vedea, ierarhică.

Prin urmare, Pierre Bourdieu și-a construit opera sociologică având ca suport analiza mecanismelor de reproducere a ierarhiilor sociale. Sociologul francez a subliniat importanța factorilor culturali și simbolici în această reproducere. În opinia acestuia, practicile culturale nu sunt nici spontane, nici infinit de bogate, ci se supun anumitor reguli sau, mai degrabă, unei anumite regularități care, în sine, nu reprezintă decât cristalizarea unui ansamblu ierarhic de raporturi și structuri sociale. Alegerile și judecățile noastre sunt, în esență, o reflectare a poziției noastre în spațiul social, fiind determinate în mare parte de *habitus*-urile care capătă sens printr-o stilizare a vieții și a practicilor distinctive, generând diferențiere și dominare socială. Plecând de la această premisă, Pierre Bourdieu a arătat modul în care clasele superioare se disting prin însușirea celor mai nobile practici culturale. De exemplu, preferințele pentru frumos ale individului iau naștere în conformitate cu mediul în care trăiește, mai exact cu clasa socială în care este plasat prin naștere.

„Bunul gust” ca semn al distincției sociale

„A exista [...] înseamnă a te diferenția, a fi diferit” (Bourdieu, 1979, p. 6). Într-o formă foarte concisă, aceasta este ideea centrală pe care Pierre Bourdieu vrea să o dezvolte în lucrarea sa magistrală, *La Distinction* (1979).

Apelând la o multitudine de statistici, interviuri, descrieri și fotografii, sociologul arată modul în care cultura și stilurile de viață funcționează în societatea franceză ca și cum ar fi mașini care produc diferențe și ierarhii. Sociologul francez pune astfel în evidență faptul că există o anumită corespondență între ierarhia practicilor culturale și cea a grupurilor sociale. Formele cele mai legitime, cele mai „nobile” ale culturii (vizitarea muzeelor și galeriilor, opera) sunt practicate mai ales de clasele superioare. Acestea din urmă sunt imitate de clasele de mijloc, care se mulțumesc cu produse „ieftine”, surrogate ale culturii legitime: jazz în loc de muzică clasică, fotografie, reviste de popularizare, cinema... Clasele populare tind să se auto-excludă din jocul culturii („nu este pentru noi”), mulțumindu-se cu „produse culturale de masă”: varietăți, spectacole sportive, televiziune, romane polițiste... Astfel, clasele populare reduc totul la viața cotidiană, gândesc totul prin prisma utilului, a funcționalului, iar judecățile lor de valoare fac referire la norme și la agreabil, având deci și o bază etică.

Chiar și atunci când practicile culturale sunt împărțite de toate grupurile, apar diferențe de clasă: în materie de muzică clasică, muncitorii vor prefera *Le Beau Danube bleu*, în timp ce directorii vor prefera « *le clavecin bien tempéré* » (Bourdieu, 1979). Unii vor merge la piscină să se relaxeze, alții vor alege să facă ture de alergare dimineața. Astfel, în aproape toate practicile (locuință, turism, alimentație) se exprimă acest sistem al diferențelor de clasă. Și chiar fracțiuni de clasă: clasele superioare sunt, de exemplu, principalele consumatoare de teatru, dar, în interiorul lor, indivizii cei mai dotați cu capital cultural (de exemplu, profesorii din învățământul superior) se vor orienta mai mult către teatrul de avangardă și vor disprețui teatrul de bulevard, preferat de indivizii cei mai dotați cu capital economic (patronii, cei care practică profesiunile liberale).

Punând în evidență corespondența dintre ierarhia socială și practicile culturale, Pierre Bourdieu arată că membrii claselor dominante sunt purtătorii „gustului legitim”. În numele capitalului său cultural, elita tinde să-și asume monopolul bunului gust, însă fără prea multă legitimitate. Rezervându-și eleganța și finețea judecății în materie de estetică, clasa cultivată ajunge să facă din propria cultură un instrument al distincției sociale, excluzând în același timp gustul popular, considerat vulgar. *Frumosul, urâtul, vulgarul și rafinatul* nu sunt valori atemporale, ci judecăți sociale construite (artefacte), care trimit la practici inegal legitime. Clasele superioare, care posedă mai mult capital cultural, au cele mai mari șanse de a satisface aceste cerințe sociale. Acest lucru va fi mai dificil pentru clasele populare. În ciuda acestui fapt, membrii acestora din urmă vor fi evaluați după aceleași criterii. Indivizii grupurilor sociale dominate se străduiesc să imite practicile culturale ale grupurilor sociale dominante

pentru a se valoriza social, în timp ce indivizii din grupurile sociale dominante se dovedesc din ce în ce mai puțin capabili să-și impună propria distincție simbolică.

Bourdieu arată astfel cum *logica distincției* traversează o societate sub forma unui cuib de păpuși: opozițiile dintre grupurile sociale se repercutează în interiorul acestor grupuri, ca și în diferite alte domenii (literar, științific, politic...) în care agenții sunt implicați. În acest joc infinit al distincției, gustul este adesea o „degustare” a gustului altora, rezultând o reînnoire constantă a obiectelor asupra cărora distincția se extinde, pe măsură ce ceea ce a fost distins devine un lucru obișnuit sau se banalizează. Cu toate acestea, sociologul insistă asupra faptului că nu trebuie să vedem în acest caz o cercetare explicită a distincției: alegerile pe care le facem, judecățile pe care le emitem despre *frumos* și *urât* sunt produsul *habitus*-urilor noastre, altfel spus a manierelor de a gândi, de a acționa și de a simți pe care le-am încorporat prin intermediul educației și a mediului familial, și care ghidează alegerile noastre în mod non-conștient. Acest lucru conferă un avantaj dominanților care, reușind să-și impună stilul de viață ca etalon al bunului gust, nu trebuie să fie decât ceea ce sunt pentru a fi ceea ce trebuie să fie. Rezultă de aici că intenția distincției (sau altfel spus, a ostentației) este de a fi etalonul uneia dintre formele cele mai detestate ale „vulgarului”, opusă eleganței și distincției considerate naturale, eleganță fără căutarea eleganței, distincție fără intenția distincției.

În viziunea lui Pierre Bourdieu (1979: 131), „gustul clasifică, dar îl clasifică și pe clasificator”. Cu alte cuvinte, ca într-un război al clasamentelor, gustul clasifică pe cel care clasează. Din această perspectivă, „bunul gust” ca semn al distincției sociale are o funcție dublă: demarcativ și onorific (conferind onoare celor care o solicită). Ocultarea efectelor de impunere simbolică reprezintă fundamentul cel mai eficace de condiționare socială. Într-adevăr, ocultarea are ca efect central legitimarea. Acest lucru este posibil deoarece gustul ascunde faptul că este un instrument de reproducere socială, ajungând astfel să-și atingă scopurile.

Pentru Bourdieu, gustul este un *marker* al clasei sociale, întrucât gustul, deși exprimă o realitate, este o realitate cultivată cultural, iar modul în care este încorporată cultura devine vizibil prin modul în care este folosită (Bourdieu, 1977). Prin urmare, gustul reprezintă un sistem de dispoziții durabile care exprimă, sub forma unor preferințe sistematice, nevoile obiective. Aceste nevoi au ca rezultat *dispoziția estetică*, care este o dimensiune a stilului de viață prin care se exprimă sub diferite forme caracteristicile specifice unei condiții definite – clasa socială (Bourdieu; De Saint Martin, 1976).

Pentru Pierre Bourdieu, corpul poartă amprenta clasei sociale din care provine individul, exprimată în primul rând prin *hexis*, care reprezintă doar o interrelaționare dintre poziția socială a individului, *habitus* și gust. Acest *hexis* reprezintă modul în care corpul poate fi considerat locație pentru structurile sociale. Pierre Bourdieu consideră că formelor corporale le sunt atașate *valori simbolice*, care reprezintă capitalul fizic pe care individul îl posedă, capital care poate fi convertit în cadrul câmpului social. Prin urmare, corpul nu este doar o amprentă a clasei sociale, ci, în anumite condiții, îi permite individului să acționeze (Bourdieu, 1979). Deși sociologul francez ia în considerare materialitatea corpului, acesta din urmă este plasat într-un câmp social care își lasă amprenta – prin *hexis* – asupra materialității.

Indiferent de premisa avută în vedere, frumusețea nu scapă privirii celuilalt. Corpul celuilalt are toate șansele să primească calificări proporționale cu poziția celui care privește în structura distribuțiilor diferitelor proprietăți, mai exact, proporționale cu poziția acestuia în câmpul social. Această poziție este determinată de însumarea diferitelor tipuri de capital – cultural, economic, social – pe care individul le deține. Așadar, practicile culturale (în cazul nostru, atribuirea unei valori corpului celuilalt: urât sau frumos) sunt în strânsă legătură atât cu nivelul educației (capitalul cultural), cât și cu nivelul originii sociale (capital economic și social) a individului (Bourdieu, 1979).

Astfel, frumusețea corporală este mereu definită și redefinită, devenind marca de distincție a unei clase. Însă, această permanentă redefinire pare să reactiveze, o dată în plus, eterna dezbatere între înnașcut și dobândit. Cu toate acestea, în ambele cazuri, se pare că frumusețea se definește după anumite criterii, în funcție de care celălalt elaborează o judecată. Dar după ce mecanisme se produc aceste judecăți și ce efecte implică ele?

Frumusețea: moștenită sau dobândită/construită?

Frumusețea adusă în discuție nu este „Frumusețea” (naturii, operelor de artă, divinității...), ci frumusețea ființei umane, care își face sesizabilă prezența prin corp. Pentru a fi apreciată ca atare, frumusețea naturală trebuie percepută de celălalt, iar această percepere nu se rezumă doar la fizic întrucât îi sunt atribuite o gamă mai largă de „complimente”. Ceea ce trebuie reținut aici este faptul că, într-o primă fază, frumusețea se rezumă la forma direct perceptibilă a corpului (Bourdieu, 1977: 51), conformația corpului, cea naturală, cea care creează diferența dintre diferite corpuri. Poți recunoaște pe cineva după forme, însă această cunoaștere

implică mai mult: prin formele sale corporale, individul privit vorbește despre sine, întrucât forma naturală este completată de *hexis*, formând capitalul fizic al acestuia Bourdieu, 1977: 51). Așadar, frumusețea unei persoane nu se poate opri la formă, deoarece forma este purtătoare de simboluri. Însă, pentru ca această formă să fie considerată frumoasă, adică în ochii celui care privește să simbolizeze ceva frumos, este nevoie ca acesta, privitorul, să dețină capacitatea de a spune ce este frumos.

Deși frumusețea poate fi privită ca „moștenită”, pornind de la trăsăturile fizice ale corpului ca rezultat al combinării genelor, se poate vorbi și de o *frumusețe construită* deoarece corpul natural reprezintă ceva neterminat, neexistând trăsături pur fizice. Chiar și mimica, buzele, forma feței sunt „formate” de mediul în care individul se dezvoltă. Pe măsură ce se dezvoltă, corpul poartă amprenta indiscutabilă a clasei sociale a individului. „Corpul socialmente obiectivat este un produs social, ale cărui proprietăți distinctive se datorează condițiilor sociale de producere a acestora” (Bourdieu, 1977: 52). Deci, pe lângă faptul că trăsăturile fizice sunt o combinație de gene, acestea sunt completate de „posibilitățile” pe care diferitele capitaluri ale părinților le pot oferi. În viziunea lui Bourdieu, corpul devine un loc asupra căruia clasa își lasă amprenta datorită influenței a trei factori principali: poziția socială a individului (care reprezintă volumul total de capitaluri de care individul dispune: cultural, economic, social), formarea *habitus*-ului (care se construiește în funcție de poziția socială a individului și reprezintă un mod de a vedea lumea) și, nu în ultimul rând, dezvoltarea gustului (care reprezintă procesul prin care individul își însușește alegeri și preferințe, privite ca fiind voluntare, însă care sunt înrădăcinate în constrângerile materiale).

Urmărind această logică, putem spune că, la fel ca și corpul, care depinde de factorii mai sus menționați, frumusețea acestuia depinde, la rândul său, de următorii factori: *poziția socială* a individului, a celui care privește, de *hexis*, a celui privit, și de *gust*, a celui care privește. Prin urmare, pe lângă posibilitatea ca frumusețea să fie percepută datorită genelor (celui care privește), putem vorbi de frumusețea care stă în ochii celui care privește întrucât „ochiul este un produs al istoriei, care este reprodus prin educație” (Bourdieu, 1979: 3). Frumusețea este „exteriorul” corpului, iar corpul este un construct social.

Concluzii

Discursul elitist bazat pe dispoziția naturală a frumuseții pe care unii o posedă, iar alții, nu, este profund anti-democratic întrucât echivalează cu a spune că nu este nimic de făcut pentru a corecta

inegalitatea estetică pe care natura a instaurat-o printre oameni. Potrivit lui Bourdieu, un asemenea discurs ar trebui să fie de două ori respins pentru că induce în eroare, în sensul că prezintă ca fapt natural ceea ce este rezultatul învățării.

Superioritatea în materie de judecată asupra frumuseții nu este niciodată, după Bourdieu, o superioritate înnăscută, ci este dobândită, fiind construită prin educație. Aceasta este chiar esența iluziei naturaliste: se prezintă ca natural ceea ce este în realitate cultural. Nu există grație sau iluminare estetică. Sub masca dezinvolturii naturale sau a carismei se ascund constrângerile culturii și perseverența învățării.

Note

[1] Constructivismul social reprezintă una dintre principalele teorii ale științelor sociale contemporane, ale cărei fundamente au fost puse în 1966 de sociologii Peter Berger și Thomas Luckmann, în lucrarea *Construcția socială a realității*. Nu vom face aici exegeza completă a corpus-ului sociologic aferent acestei teorii, ci vom reaminti pur și simplu acele noțiuni care fac referire la subiectul nostru.

Bibliografie

- Bourdieu, P., De Saint Martin, M., 1976, «Anatomie du goût», *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 2 (5): 2-81.
- Bourdieu, P., 1977, «Remarques provisoires sur la perception sociale du corps», *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 14(1): 51-54.
- Bourdieu, P., 1979, *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Paris: Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P., 1992, «La pratique de l'anthropologie réflexive», dans P. Bourdieu et L. J.D. Wacquant, *Réponses. Pour une anthropologie réflexive*, Paris, Seuil,
- Elias, N., 2002, *Procesul civilizării*, vol. 1, Iași: Polirom.
- Kaufmann, J.-C., 1998, *Trupuri de femei, priviri de bărbați. Sociologia sânilor goi*, București: Editura Nemira.
- Veblen, T., 1939 [1899], *The Theory of the Leisure Class. An Economic Study of Institutions*, New York: The Modern Library.